

Стоянова Д. Ф. (Одеса, Україна)

Про функціонування описових форм майбутнього часу у болгарському рукописі XVIII ст.

У статті на матеріалі рукопису XVIII ст. досліджуються описові форми майбутнього часу в новоболгарській мові. Метою роботи є вивчення динаміки розвитку граматичних форм розглянутої темпоральної категорії. У розробці перераховуються всі варіанти використуваних описових форм, визначається їхня функціональна й фреквентна специфіка, рівень граматикизації, кількісне співвідношення.

Ключові слова: новоболгарська мова, граматична категорія, майбутній час, описова форма, допоміжне дієслово, граматикизація.

В статье на материале рукописи XVIII в. исследуются описательные формы будущего времени в новоболгарском языке. Целью работы является изучение динамики развития грамматических форм рассматриваемой темпоральной категории. В данной разработке перечисляются все используемые варианты описательных форм, определяется их функциональная и фреквентная специфика, уровень грамматикализации, количественное соотношение.

Ключевые слова: новоболгарский язык, грамматическая категория, будущее время, описательная форма, вспомогательные глагол, грамматикализация.

This article deals with the problem of future form in new-Bulgarian language on the base of manuscript of XVIII th. The author makes it her aim to consider the dynamic of grammatical forms of the mentioned temporal category. All used forms are enumerated, their functions and specific of use, quantitative correlation and frequencies are determined.

Key words: new-Bulgarian language, grammatical category, future tens, modal verb.

Як відомо, в сучасній болгарській мові форми майбутнього часу утворюються за допомогою частки *ще*+особова форма дієслова. Частка *ще* походить від *хотѣти*, одного з допоміжних дієслів, що у староболгарській мові утворювали описові форми вираження категорії майбутнього часу. В контексті балканістичних досліджень описові форми майбутнього часу з *хотѣти* відносять до примарних балканізмів, оскільки вони представлені у всіх балканських мовах. Х. Санфелд пояснює це явище впливом грецької мови [7, 180].

У староболгарській мові описові форми майбутнього часу утворювали допоміжні дієслова *имѣти*, *хотѣти*, *начати* (*взчати*) + інфінітив основного дієслова, а також *вѣдѣ* + дієприкметник чи прикметник. Подібні засоби вираження майбутнього часу притаманні не тільки староболгарській мові, а й багатьом індоєвропейським мовам. Так, наприклад, англійській і скандинавським мовам властиве сполучення допоміжних дієслів чи часток, утворених від допоміжних модальних дієслів, зі значенням «хотіти», а романським – зі значенням «мати» [1, 201].

Важливо, що на початкових етапах свого розвитку жодна з футурних перифраз у староболгарській мові не набула статусу граматичної форми і не утворювала у формальному і семантичному відношенні граматичної категорії з властивими їй парадигматичними ознаками [5, 27]. Всі вони були синтаксичними сполученнями з модальним дієсловом, вживання яких завдяки лексико-модальним значенням допоміжного дієслова завжди супроводжувалося вираженням цілого ряду семантичних нюансів. Тому, наприклад, польська дослідниця Х. Кжишкова взагалі заперечувала здатність *имѣти*, *хотѣти* виконувати функцію показника темпоральної категорії майбутнього часу [3, 81]. Д. Іванова-Мірчева вважає, що доцільніше використовувати термін «описові», а не «аналітичні» форми майбутнього часу, оскільки дані утворення ще не є повноцінними граматичними формами [2, 13].

Конструкції з допоміжним дієсловом *имѣти* домінували у староболгарській період. Однак протягом X-XII-XIV ст. частота використань сполучень з *хотѣти* значно збільшується в болгарській мові, і «в XIV ст. вони стають чи не єдиним засобом вираження майбутнього часу» [6, 224]. Процес витіснення *хотѣти имѣти* є одним з проявів балканських інноваційних тенденцій. У ранній новоболгарській період фонетично скорочена форма 3 ос. дієслова *хотѣти* – це починає генералізуватись, і «уже в дамаскінах XVII-XVIII ст. її можна вважати часткою», тобто граматичним показником майбутнього часу [2, 120-121].

Метою даної роботи є, досліджуючи список одного з дамаскінів другої половини XVIII ст. (1756 р.), прослідкувати динаміку розвитку граматичних форм майбутнього часу в історії болгарської мови. Для досягнення даної мети ми поставили перед собою такі завдання:

1. виявити всі вжиті у рукописі різновиди описових засобів вираження майбутнього часу;
2. розглянути їх кількісне співвідношення, визначивши найбільш функціонально активні форми;
3. визначити ступінь граматикалізації кожної з них;
4. окреслити специфіку їхнього використання;
5. визначити рівень конкурентоспроможності *да*-конструкцій по відношенню до інфінітивних форм у всіх описових формах майбутнього часу, позаяк процес утворення граматичних форм майбутнього часу тісно пов'язаний з процесом утрати інфінітиву і його заміною згадуваними новоболгарськими утвореннями.

Досліджуваний збірник – «Сборникъ словъ и повчении на новоболгарскомъ языкъ» входить до складу рукописного фонду В. Григоровича і зберігається в

Одеській національній науковій бібліотеці ім.О. М. Горького під № 1/154. Він складається з переписів творів, перекладених ченцем Рильського монастиря Йосифом Брадатим, а також (за припущенням!) його оригінальних творинь.

Розглянемо, яким же чином утворювалися описові форми майбутнього часу в досліджуваному дамаскіні XVIII ст.

На даному матеріалі зафіксовано:

- 14 випадків вживання *имѣти* + інфінітивні форми: 10 стверджувальних форм, з яких 7 випадків використання дієслів доконаного виду і 3 – недоконаного, 4 випадки вживання заперечних форм, з яких 3 форми – доконаного виду і 1 – недоконаного виду;

- 10 випадків вживання *имѣти* + *да*-конструкції. Цікаво, що у такому сполученні зафіксовані лише дієслова доконаного виду. Нами не знайдено жодної заперечної форми з цим допоміжним дієсловом.

Наведемо декілька прикладів вживання інфінітивних форм дієслів недоконаного виду + *имѣти*: и толико далекъ плавати имамо догдѣ да стигнемъ до кончина живота; ради насъ повѣлики страхъ имать быти нежели егда бешѣ потопъ; кои иметь ценети момци илзи сина или конь илзи волъ въ седми дни никогъ да пратиши на работа; доконаного виду + *имѣти*: также иметь сагорети слама съно схи дрова; но да прїидемъ въ еѿлекое посласанїе да оуслышимъ ѿванна благовѣстника что имать на^м сказати; да разумеемъ стѣ еѿлие иже имать данасъ прочести са; и страшно сѣдилище иже имать да се оуготовить; аще сохранимъ заповѣди его имать дати намъ неизреченнаа благаа; аще тако вѣдемъ творити и грѣхи наша простити се иметь; тако некии лѣвъ хошетъ васа поглотити и имать престрети мрежи;

Отже, як бачимо, в описових сполученнях вираження майбутнього часу могли використовуватися дієслова як доконаного, так і недоконаного виду, на що у своїй студії про майбутній час наголошувала Д. Іванова-Мірчева. Слід зауважити також, що можливості форм дієслів доконаного виду ширші, ніж недоконаного.

Заперечні описові форми *имѣти* + інфінітив зустрічаються дуже рідко. Як виявилось, форми доконаного виду також є більш продуктивними. Наприклад: нікога **не** имать добро престати и не дѣлати его; сотворихъа скъпи вѣщи сребро и злато и безцени каменїе иже **не** иметь

сагорети егда бѣдетъ са васа тварѣ искзсити ѿ вѣчнаго вѣна; аще вѣпадетъ ва некои грѣхѣ **не имать** кто его **воздвигнати**;

Форма недоконаного виду зафіксована лише раз: аще кои последуетъ во слѣдъ мена **не имать ходити** во тма.

Щодо граматикалізації ім'яти існує декілька діаметрально протилежних думок: А. Мейє, А. Вайян, А. Мінчева, наприклад, відносять їх до найбільш граматикалізованих засобів вираження майбутнього часу, вважаючи ім'яти десемантизованим [2, 72], а Х. Лант, навпаки, називає подібні утворення „квазіфутурними”, обґрунтовуючи свою позицію переважанням функцій вираження модальних значень („*маю щось робити/зробити, належить, треба*”, „*повинен*”) [4, 76].

Проаналізувавши конструкції ім'яти + інфінітив нашого дамаскіна з точки зору вираження модальності, переконуємося, що вони передають модальне значення необхідності, обов'язковості у виконанні дії, а також беззаперечності, безсумнівності, впевненості у її здійсненні. Речення, у яких поряд з формами з ім'яти вжиті описові форми з іншими допоміжними дієсловами або форми простого майбутнього часу, дають можливість, так би мовити, при «наочному» зіставленні, прослідкувати відмінність семантичних нюансів модальних елементів описових сполучень вираження майбутнього часу. Наприклад: аще сохранимъ заповѣди его **имать дати** намъ неизреченнаа благаа – якщо умова буде витримана, виконавець дії *неодмінно* її здійснить; аще тако бѣдемъ творити и грѣхи наша **простити се иметь** и хоцемъ ползчити животь вѣчни – так, якщо певна дія відбуватиметься в майбутньому тривалий час (на що зроблено акцент за допомогою допоміжного дієслова *вѣтити* в майбутньому часі), то інша дія *обов'язково* відбудеться; іако некии лѣвъ хоцетъ васа поглотити и **имать прострети** мрежи – у даному прикладі можна припустити протиставлення модальних відтінків обох допоміжних дієслів описових форм: «бажання» – «необхідності».

У заперечних формах з ім'яти досліджуваного рукопису, як бачимо, допоміжне дієслово позбавлене модального забарвлення. І хоч воно все ще зберігає особову форму, проте є повністю десемантизованим. Ці два фактори дають підстави зараховувати заперечні сполучення ім'яти + інфінітив до аналітичних форм вираження форм майбутнього часу.

Важливо відзначити, що кількість форм у сполученнях з ім'яти менша з да-

конструкціями, ніж з інфінітивом. Цей факт підтверджує слова К. Мірчева, що «інфінітив у болгарській мові дуже довго зберігався у формах майбутнього часу» [6, 204]. Подаємо для розгляду декілька прикладів: но кои пїетъ ѿ вода коато **ИМАМЪ** азъ **ДА МЪ ДАМЪ** никакко не хоцетъ никогда възжеждати се; в вѣлико добро иже **ИМЕТЪ** тогда **ДА ПРИИМЕТЪ** стѣзи в велика радост иже **ИМЕТЪ ДА НАСЛАДѢ** тогда мченици; да разумеємъ стое еѵѣлие иже **ИМАТЬ** данась **ПРОЧЕСТИ СЯ**; тако да поставимъ подвигъ и ваниманіе вѣлико **ДА ИМАМА ДА СОХРАНИМЪ** дѣшъ свою чистъ.

Сполучення *имѣти* + *да*-конструкції у досліджуваному тексті виражають ті ж самі модальні значення, що й сполучення з інфінітивними формами.

Як відомо, більшість староболгарських текстів були перекладами з грецької мови. Дієсловом *имѣти* перекладалися грецькі сполучення з «έχω» зі значенням посесивності, належності, приналежності, володіння і «μέλλω» – посибілітвності, можливості, змоги, наміру, бажання. Нами зафіксовані випадки вживання *имѣти* як самостійного дієслова з власним лексичним значенням. Наприклад: **ИМАМО** врѣме да се покаем; оучитъ насъ гдѣ да възненавидиме дѣшегѣвнїе вѣщи но **ДА ИМАМЕ** любовь; **НЕ ИМАТЪ** огненна орѣжіе да стрежетъ райскаа врата.

Переконливим доказом використання *имѣти* як самостійного повнозначного дієслова є його сполучення з допоміжним *хотѣти* у формах майбутнього часу. Наведемо декілька прикладів: много скръзъ и печаль хоцете **ДА ИМАТЕ** на тии свѣтъ; кои познавають хрѣта за истиннаго бга ѡнѣ хоцѣтъ **ДА ИМЕТЪ** животъ вѣчны; егда имъ рече како хоцѣтъ въ миръ да **ИМЕТЪ** печаль; потѣм да се възвратиме да съ грѣшиме по сло и по вѣлико мченїе **ХОЦЕМЪ ИМЕТЫ** ѿ прежчаго, а також використання в імперфекті: **НЕ ИМАШЕ** что да ѡдетъ и да пїетъ.

Сполучення з *хотѣти*. Інфінітивні форми утворення описових форм майбутнього часу у сполученнях з *хотѣти* переважають над *да*-конструкціями. Кількісне співвідношення форм *хотѣти* + інфінітив і *хотѣти* + *да*-конструкції відповідно складає: 165:159. Дистрибутивність дієслів доконаного виду у функції утворення описових форм майбутнього часу у сполученнях і з інфінітивом, і з *да*-конструкціями вища, ніж недоконаного.

В рукописі нараховуємо 104 форми хотѣти + інфінітив дієслів доконаного виду. Наведемо з них декілька прикладів: и **хочеть прияти** вѣчнихъ благъ; мзи длзжни еси на всакѡ дѣлау добру да поставимъ началу и бгъ **хочеть съзрѣшити**; азъ есамъ ѿ земля землнаа люблю и на землю **хочу встати**; азъ же **хочу прославити се** егда ме познають како ми си ѡцъ; того ради **хочема оуслишати**; ради трѣдолюбие маздъ **хочеть ѿ бга прияти**; и насъ **хочеть всадити** во вѣчноу мзкѣ; егда положимъ подвигъ о постешество **хочеть бгъ помогнути** намъ; како **хочеть сести** на престоле слави своа со славою мноюу та ін.

У досліджуваному дамаскіні загальна кількість форм хотѣти + інфінітив дієслів недоконаного виду складає – 61 випадок вживання. Наприклад: блжнзи кои ме не вѣдоха и **хочеть вѣрвати**; потѡм да се възвратиме да съгрѣшиме посла и повѣлико мзченіе **хочемъ имети** ѿ прежнѡго; аще кто вѣрветъ въ мнѣ повелика чѣдеса ѿ мене **хочеть творити**;

Як вже було зазначено, дієслова доконаного виду домінують у сполученнях з да-конструкціями. Нами їх зафіксовано 113, наприклад: **хочеть** вси мртви **да възкрѣснетъ**; понеже за всакое празно слово **хочеме да дадеме** ѡвѣтъ бгъ въ днь сѣднзи; что **хочеть да речеть** намъ стое еѡліе; кои піе ѡ тал вода паки скоро **хочеть да вжаднетъ**; того ради множицею рехъ вамъ и сега **хочу да реку**; и **хочеть да ги испитаеть** бгъ какѡ радиша ѡ людехъ и ѡ дшевное имъ исправленіе.

У рукописі знаходимо 46 прикладів використання описових форм майбутнього часу хотѣти + да-конструкції дієслів недоконаного виду: **хочу да стою** и дагла ѡколѡ страшнаго престѡла сѧ великзи страхъ и трепетъ; но в вѣкзи **хочеть да се наслаждають** ѡнова блженства.

Заперечні форми у сполученнях як з інфінітивом так і з да-конструкціями утворюються додаванням заперечної частки не. Варто відзначити їхню низьку частотність. До їх складу входять в основному дієслова доконаного виду.

Прикладів заперечної форми з да-конструкціями знаходимо лише 3: **не хочеть** просто **да подаруетъ** некои даръ догда некои не покажетъ некои трѣдъ; **не хочеть да встанеть живъ**; слышите что повелеваетъ прѣча ради

контю **не хочѣтъ да се покорѣтъ.**

Заперечних конструкцій хотѣти + інфінітив зафіксовано 7, у 2 сполученнях з яких вживаються форми недоконаного виду, наприклад: аще и азъ не вижѣхъ егѡ и да видимъ рѣце и ноже егѡ и в десно ребро како беше прободанъ не могъ вѣрѣвати и да прѣставлю пѣста моего въ раны гдѣ беше закованъ на крѣте **не хоче вѣрѣвати;** аще кто **не хочеть работати** да не ѣдетъ, а у 5 – доконаного: **не хочеть вспоменѣти** наша прежна неизправленїа и тешка согрѣшенїа; аще кто з̄ часа достигне несмынено и безбоязливо даеть **не хочеть ѡмѣстити се.**

Визначити ступінь граматикизації допоміжного дієслова хотѣти/хочѣ можна за допомогою контексту. Якщо він не допускає двозначності, тобто якщо не можна припустити можливість вираження суб'єктом волі чи бажання, то проблемна форма є повністю граматикизованою, а її допоміжне дієслово – десемантизованим. Переконливим доказом слугує вживання даних словосполучень з назвами неістот, які виключають можливість реалізації модального значення волевиявлення, бажання, наміру: и в мали днѣ **хоче да прїидеть** четнѣ поетъ; и четири стѣѣи земля **хочеть сгорѣти** и васа вѣрхъ еа и море **хочеть исхнѣти** ѡ онаго силнаго и страшнаго ѡгна; и **хочеть да прїидѣ** вѣрме ни въ таа гора ни въ іерусалимъ не вѣдет се покланати; ѡ іудеи **хочеть да прїидеть** всеам миръ спасенїе; аще ли каа дѣша не вѣдетъ готова и исправѣна егда видить аггла **хочеть оумрѣти са и вострепѣати;** не ли и до насъ **хочеть прїити** таковое недоумѣнїе; каков ли страхъ и трепѣть **хочеть бѣгти** ва второе и страшное пришествїе гдѣ нашего, а також приклади смислової несумісності лексичного значення хотѣти/хочѣ і семантики основного дієслова, тобто коли прагнення, бажання до виконання дії, вираженої основним дієсловом, є абсурдним: позна како **хочеть да оумрѣтъ;** много скръзь и печаль **хочете да имате** на таи свѣтъ; егда имъ рече како **хочеть** въ мїръ **да иметь** печаль; аще не вѣдемъ тако сотворити **хочем се нарѣкти** ѡ безсловесни скоти погорше; и нїе да не жалдеме како **хочемъ оумрѣти** та ін.

Вважаємо доцільним наголосити на тому, що у досліджуваній пам'ятці писемності ми виявили значно менше сполучень хотѣти + інфінітив, ніж хотѣти + да-конструкції, подібного типу. В більшості випадків допоміжне

дієслово хотѣти у сполученнях з інфінітивом так чи інакше елімінує відтінок модального значення. А у формах з *да*-конструкціями модальне значення допоміжного дієслова хотѣти здебільшого не проявляється. Це спостерігається навіть тоді, коли суб'єктом дії виступає неістота.

У рукописі допоміжне дієслово хотѣти вживається у змінюваній особовій формі, що характерно для ранніх етапів формування категорії майбутнього часу. Як ми вже згадували, це, генералізована частка, утворена від 3 ос.одн. дієслова хотѣти, у дамаскінах XVII-XVIII ст. є повноцінною граматичною формою вираження майбутнього часу. Враховуючи цей факт, можемо сказати, що досліджувана нами пам'ятка XVIII ст. не повністю відбиває стан розвитку живого народного мовлення. Це підтверджується – хай і одиничним, але показовим – прикладом вживання (певне, пишець помилився) скороченої форми допоміжного дієслова *хотѣж*, перші випадки вживання якої, на думку Стойкова [8, 240], зафіксовані ще в XIII ст.: *колико творитѣз толико по много и **цетѣз творитѣз***.

Красномовними доказами такої невідповідності у рукописі служать наступні приклади: *послал ги є царѣ дали **хотѣ** вѣдѣрвети или **ке да оумретѣ** ѿ внагн оубиенїа; не **хотѣтѣ** да встанѣтѣ живѣ но **ке да вмерѣ***.

Тут маємо справу не просто зі скороченою формою допоміжного дієслова хотѣти, а з діалектним варіантом вже сформованого граматичного показника майбутнього часу – генералізованої частки *це* – *ке*. Відзначимо, що у цих випадках, вживаються новоболгарські *да*-конструкції, а не інфінітивні форми.

Заперечна форма утворюється за допомогою частки *не*. Такий самий спосіб утворення заперечних форм ми спостерігали і у формах з *имѣти*, хотѣти. Нами зафіксовано лише один випадок заперечної форми з *ке*: *дека си легналѣ **не ке да встанешѣ живѣз***.

Окрему групу складають випадки вживання простої форми майбутнього часу дієслова *вѣти* – *вѣдѣж*, лексичне значення якої передає майбутню, необмежену в часі тривалу дію. Вона була продуктивною і зустрічалася в багатьох типах речень, наприклад, у самостійних: і г'дѣ бѣгъ **вѣдѣтѣ** са вами; питальних: *овца ѿлѣчена ѿ стадо **что вѣдѣтѣ** ѿ неа*; підрядних з'ясувальних: *но глѣдахъ егда **вѣдѣтѣз** празъникѣз да съверст се; підрядних умови: аще и празъникѣз*

БВДЕТЪ да не престанемъ добро творитъ; підрядних часу: егда **БВДЕТЪ** недѣла или нарочити празникъ тогда се причещаютъ; и сѧ каковое произволеніе сътвори се грѣхъ такова **БВДЕТЪ** и мччнїа; колика похвала имать истини послашникъ и вѣлико исправленїе имать пре^а бга и венець светель **БВДЕТЪ** емъ тощо. Нараховуемо 73 випадки вживання вѣдѣж у рїзних типах речень.

Важливо, що вѣдѣж почало вживатися як допоміжне у поєднанні з дієсловами недоконаного виду для утворення описових форм майбутнього часу. Їх фіксуемо 51. Наведемо приклади: азъ **БВДАВ** вамъ **ПОМАГАТИ**; егда **БВДЕТЕ** **ИМЕТИ** любовъ междѣ собою тогда вси познаютъ какъ есте мои оученици; еже **БВДИ** вѣсемъ намъ **ПОЛЪЧИТИ** благодатїю и чл̄колюбїе гда нашего їиса х̄а; аще кон **БВДЕТЪ** **ВЪРЪВАТИ** въ негѣ хотеть иметъ животъ въ име егѣ; ради такового благоданїе кое благоданїе **БВДЕМО ВОЗДАТИ** бгъ; аще кто **БВДЕТЪ** что **ПОСАТЪ** тако и **ПОЖАТЪ** **БВДЕТЕ**.

Заперечні форми утворюються аналогічно до особових форм хотѣти, за допомогою заперечної часки не. Їх знаходимо лише 5: аще ли **НЕ БВДЕМЪ** **ПОСТИТЪ** ѿ страстѣ ни єдина полза не имаме ѿ прощенїе; и хотеть да прїиде^т време ни въ таа гора ни въ їерсалимъ **НЕ БВДЕТ СЕ ПОКЛАНАТИ**; и аще кон **НЕ БВДЕТЪ** **ВЪРЪВАТИ** на тїє мали речн не єс достоинъ за хр̄та; **НЕ БВДА НАРЕКТИ** ва^т рабъ но любими мои дръговъ; аще кон ги наречете агглы вѣїи **НЕ БВДЕТЪ СЪГРѣШИТЪ**;

Внутрішньосистемна експансія дієслова хотѣти проявляється, на думку Цихуна, у витісненні конструкціями хотѣти + вѣдѣж простої форми майбутнього часу дієслова вѣти. З типологічної точки зору даний процес відображає прогресивний характер балканських інновацій. На нашому матеріалі нараховуемо 10 таких випадків, наприклад: и цю **ХОЩЕТЪ** ѿ насъ **ДА БВДЕТЪ** и ны десето не хоцеме да дадемо милостина на сїромаси; тако **ХОЩЕТЪ ДА БВДЕТЪ** и второ прише^твие хр̄тово да се почдить чл̄вкъ на вниа беззмини людие; кое **ХОЩЕТЪ ДА БВДЕТЪ** преслшанїе.

Даний процес відображається і у конструкціях типу хотѣти + інфінітив вѣти: егда ли огнь **ХОЩЕТЪ БИТИ**; тако **ХОЩЕТЪ** кзпно **БИТИ** сос хр̄та васи стѣїи; гдѣ

есамъ и ви ва вѣки са мноу **ХОЩЕТА БИТИ**; азъ есамъ съ вами и **ХОЦЬ БИТЬ**и всегда.

Отже, спостерігаємо два інноваційних процеси, один з яких носить прогресивний характер – експансія описових форм майбутнього часу з **хощь**, а інший – регресивний – витіснення форм простого майбутнього часу [9, 171].

До лексичного способу вираження майбутнього часу відносять сполучення **вждж** з пасивними діеприкетниками та прикетниками. На матеріалі досліджуваного дамаскіна їх фіксуємо 72: да оустраюють и други възци кон **БВДЕТЬ ПОТРЕБНИ** на пѣтешествие; и васи да ес готови да егда прїидеть часъ и **ПОСЛАНЫ БВДЕТЬ** проповѣдникъ ѿ цара; аще **БВДЕМЪ НЕВЕРНИ** онъ верень превиваеть; тѣи же паки **ПРОСЛАВЕНЪ БВДЕШИ** егда тѣи вѣрзютъ како си мои ѿць; егда изженемъ ѿ събе всака страсть и леность тогда и поеть **ПРІАТЕНЬ** намъ **БВДЕТЬ** та ін.

Отже, в рукопису «Сборникъ словъ и повчени на новоболгарскомъ языкѣ» XVIII ст. представлена досить розмаїта картина описових форм майбутнього часу, що відображає у мові процес пошуку адекватних граматичних форм та їх формування:

- загальна кількість уживань допоміжного дієслова **имѣти** складає 23 (14 форм з інфінітивом, 9 – з *да*-конструкціями);
- загальна кількість уживань допоміжного дієслова **хотѣти** складає 324 (165 форм з інфінітивом, 159 – з *да*-конструкціями);
- загальна кількість уживань допоміжного дієслова **вждж** складає 51 (тільки у сполученнях з інфінітивом);

Як бачимо, допоміжне дієслово **хотѣти** у дамаскіні є найбільш продуктивним. Експансія **хотѣти** спрямована на витіснення як інших допоміжних дієслів утворення аналітичних форм майбутнього часу, так і простих форм. Цей процес відносять до одного з проявів прогресивних балканських інновацій, який поширювався по всій території балканослов'янського мовного континууму.

Відомо, що аналітичні форми майбутнього часу в історії болгарської мови утворювалися здебільшого від дієслів недокожаного виду. У східнослов'янських мовах, наприклад, вид дієслова став визначальним при утворенні складених форм цієї темпоральної категорії (прості форми утворюються від дієслів докожаного виду, а складені – від недокожаного). Проте результати нашого аналізу видово-темпоральної системи дієслова досліджуваного рукопису демонструють, як бачимо, дещо інші результати:

дієслова доконаного виду є більш фреквентними в усіх вживаних описових сполученнях, як стверджувальній, так і заперечній формі.

Рівень граматикалізації допоміжних дієслів описових форм майбутнього часу *хотѣти*, *имѣти* не є рівномірним.

Якщо у стверджувальній формі *имѣти* як у сполученнях з інфінітивом, так і з *да*-конструкціями виражає модальне значення необхідності, обов'язковості, примусу, то у заперечній воно є модально нейтральним, а відтак повністю десемантизованим. Проте вираження модального значення не заважає зараховувати дані сполучення до граматичних аналітичних форм вираження майбутнього часу. Функція вираження модальних нюансів є додатковою на тлі основної – граматичного вираження майбутнього часу.

Форми *хотѣти* + *да*-конструкції відображають вищий ступінь граматикалізації допоміжного дієслова, оскільки в них, на відміну від сполучень з інфінітивом, воно є повністю делексикалізованим. Нагадаємо, що кількість сполучень з *да*-конструкціями та інфінітивом майже однакова.

Хоч досліджувані сполучення у формальному відношенні мають вигляд лексико-синтаксичних поєднань (особова форма допоміжного дієслова+інфінітив чи *да*-конструкція), з функціональної точки зору вони є граматичними аналітичними формами вираження майбутнього часу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Асенова П.* Балканско езиковознание, основни проблеми на Балканския езиков съюз. – Велико Търново, 2002;
2. *Иванова-Мирчева Д.* Развой на бъдеще време (futurum) в българския език от X до VIII век. – София, 1962;
3. *Křikžová H.* Vývoj opisného future v jazycích slovanských, zvláště v ruštině. – Praha, 1960;
4. *Lunt H.* Old Church Slavonic Grammar. – ,1955;
5. *Минчева А.* Старобългарският език в светлина на балканистиката. – София, 1987;
6. *Мирчев К.* Историческа граматика на българския език. – София, 1978;
7. *Sandfeld K.* Linguistique balkanique. Problèmes et resultants. – Paris, 1930;
8. *Стойков С.* Образуване на бъдеще време (футурум) в съвременния български език // Езиковедско-етнографски изследвания в памет на акад. Ст. Романски. – С., 1960 – С. 239-257;
9. *Цыхун Г. А.* Типологические проблемы балканославянского языкового ареала. – Минск, 1981.

Трендафилова П. (Силистра, България)

Библейският мит за блаженството и мъката на ДУШАТА в българската фразеология

У запропонованій статті розглядаються питання семантичних трансформацій, котрі настали в змісті болгарських фразеологізмів, що відображають біблійний міф блаженства і страждання душі. У статті простежуються фактори, які вплинули на зародження цих фразеологізмів.

Ключові слова: семантика, трансформації, фразеологізм, денотат.